

Проф Велимир Хаџи-Арсид

Етика и естетика

(Морал и уметност)

Када посматрамо разне природне појаве и предмете; када видимо разне грађевине, слике и статуе; када гледамо разне позоришне комаде и друге уметничке приредбе; када слушамо разне композиције вокалне и инструменталне музике и када читамо разна књижевна дела у стиху и прози — у нама се рађа или осећање допадања, одушевљења и радости, или осећање недопадања, незадовољства и одвратности. То осећање допадања, одушевљења и радости гони нас, да предмете који га изазивају, називамо лепим, а предмете који у нама изазивају осећање недопадања, незадовољства и одвратности — ружним. Та осећања допадања или недопадања, одушевљења или незадовољства, радости или одвратности, тј. осећања лепог или ружног називамо естетским осећањима, а науку о њима естетиком¹⁾. Њен је задатак: прво, да нам објасни шта је лепо, које су његове одлике, каква је његова природа, а друго, да нам каже како човек може да оствари оно што је лепо. Другим речима, задатак је естетике да нам каже шта је уметност и какав је њен циљ.

Сама чињеница да естетика дели предмете на лепе и ружне, према томе да ли они изазивају у нама осећања допадања или недопадања јасно говори о томе да естетика врши процену естетске вредности предмета и да је, према томе, не позитивна, већ нормативна наука, као што су то логика и етика. Она ту процену естетске вредности различитих предмета врши по свом одређеном критеријуму и мерилу естетских вредности. Какав је тај критеријум и које је то мерило; одакле долази естетска вредност појединих предмета; шта је лепо? — да би одговорила на ова питања естетика се служи објективним и субјективним методом. Служећи се објективним или научним методом, ми морамо анализирати све предмете који су леви. Та ће нам анализа показати оно што је заједничко свим тим предметима, што их чини лепим. Збир тих заједничких особина лепих предмета је оно што ми називамо лепим. Један предмет би био леп само оно-

---

1) Реч **естетика** изведена је од грчке речи *αισθητικη* која значи: опажати, чулима схватати. Тек у другој половини XVIII века са појавом Баумартеновог дела „Естетика” реч естетика добија значење, које данас има; тек отада она постоји као посебна наука о лепом.

лико, колико има у себи тих заједничких особина. Критеријум и мерило лепога је, дакле, збир заједничких особина лепих предмета.

Међутим, овај метод се не може успешно применити у естетици, јер иако се он сматра научним, лепо се не може њиме проучавати. Лепо се пројављује кроз толики број лепих појава, ствари и дела, да је немогуће све те многобројне облике лепог свести на једно. Исто тако, није могуће ни сјединити сва многобројна својства или особине лепог. То доказују разне дефиниције лепог, које су дате на основу његовог проучавања по овом методу. Тако, једна од познатих дефиниција ове врсте гласи: Лепо је јединство или ред у разноврсном. Но, неоспорна је чињеница да лепо не мора да буде у разноврсности. Пустинја, извесна боја и звук нису ништа разноврсно, па ипак су лепо. Исто тако, лепо не мора бити и једноставно: једна млада шума није нешто једноставно, па ипак је лепа. Најзад, многи предмети, који потпуно одговарају горњој дефиницији лепог, далеко су од тога да буду лепо.

Субјективни метод, пак, не састоји се у анализирању лепих предмета и изналажењу њихових заједничких особина, већ у анализирању утисака, који на човека чине ти предмети. Анализа тог утиска доводи нас до закључка: или да се он своди на осећање допадања, дивљења и радости, или обрнуто да он у нама изазива осећање недопадања, незадовољства и одвратности.

По Јерусалему, осећање лепог разликује од од других осећања тиме, што је „слободно од сваке плаховите пожуде“, што је несеквично и везано за једну некористољубиву активност, као што је игра.² Оно је, како каже Кант, „финалитет без краја“ (циља), чисто осећање, и јавља се у нама само онда када ми нашу физичку и психичку снагу трошимо и пројављујемо из чистог задовољства да то чинимо; из жеље за игром. Радост, коју од таквог трошења и пројављивања наше снаге осећамо, јесте естетска радост. Узрок те радости, односно узрок тог трошења и пројављивања наше снаге је у лепом.

Према томе, уметност, која је остварење лепог од стране човека, има свој корен у нагону за игром. Мисао, по којој је нагон за игром извор лепог и уметности, припада Шилеру. Но ова мисао није потпуно исправна. Радост коју нам причињава игра није истоветна са естетском радошћу, коју осећамо кад посматрамо лепе предмете. Дејство естетске радости је другојачије и дубље од дејства импулса за игром. Тај импулс је, по мишљењу Мак Дугала, само један од главних коренова уметничког стварања... Уколико је то случај, он има свој удео у социјализирајућим утицајима уметности, јер уметност тежи да побољша и социјализира односе међу народима, што је тако велико и очевидно да је једва и потребно да се помене.³

²) В. Јерусалем, Увод у философију (VIII изд.) Београд 1921., стр. 141. У пореди: С. Bouglé Leçons de sociologie sur l' évolution des valeurs 1922, р. р. 245-246.

³) М. Dougall *An introduction to social Psychology* London, 1920, р. 346.

Од времена успеха еволуционистичке философије, вели професор Сорбоне Бугле, „порекло уметности је тражено најчешће у сексуалном животу. Јер је изгледало да се у томе најбоље види како људски свет наставља свет животињски. Лепота се рађа из жеља да се пробуди љубав.”⁴ Међутим, наставља овај познати француски социолог, „ми би се озбиљно преварили, ако би поверовали да се уметност може родити само из еротике. Уствари, ни у ком случају не може се утврдити да еротичка уметност заузима у нижим друштвима оно место, које би се, полазећи од Дарвинове теорије, морало очекивати. Напротив, могло би се чак тврдити, да је најпримитивнија уметност увек најмање еротична. Тек у врло цивилизованим и рафинираним друштвима види се како највећи број уметничких форми гравитира око сексуалног живота.”⁵

По једном мишљењу, које има велики број својих присталица у научном свету, религија је мајка уметности; уметност је плод религије. Драма, песма, инструментална музика, скулптура, сликарство и архитектура воде своје порекло од религије. Професор Сое пише: „Почетак драме је у такозваној миметичкој игри, која је део религијског обреда. Други део тог обреда, певање, и груб ритам који га је пратио, имају јаку везу са почетком песме и инструменталне музике. Из резбарија и цртања, рађених ради произвођења њиховог претпостављеног магичког дејства, никли су: скулптура, сликарство и писање. Из напора да се подигне погодна кућа за божанство, настала је архитектура. Најзад, васпитање води порекло од обреда иницијације или посвећења, које само по себи и по свом утицају, сачињава друштвену обуку за друштвене сврхе.”⁶ А позната је неоспорна чињеница, да религија није израз човековог нагона за игром, већ израз далеко озбиљнијих и судбоноснијих потреба његовога духа.

Исто тако при тражењу извора лепог и порекла уметности, не може се превидети ни утицај који на човека врши његова друштвена средина или његов социјални миље. Тако на пример, Ајзлер је мишљења, а исто мишљење деле и многи други социолози и антрополози, да не само поводи и мотиви него исто тако и садржај уметности има свој извор у друштвеном животу. „Појам лепог и ружног, по овом мишљењу, условљен је расом и народним особинама... Естетски идеали једнога Грка силно се разликују од идеала једнога Кинеза и једног црнца... Уметници црпу своје идеале из прилика свога миљеа, те према тим идејама обликују своја дела.”⁷ Естетске вредности су у многоструким социјалним вредностима. Између примитивних облика друштвеног живота и облика уметности постоји уски однос. Једни се рађају из других.⁸

Но сви ови друштвени чиниоци уметничког стварања ма колико били важни у овом погледу, нису довољни да објасне порекло уметности. По својој природи, ови су чиниоци нешто спољашње,

4) Bouglé, op. cit., p. 247

5) Bouglé op cit, p 246

6) Види: G. Coe. The Psychology of Religion, Chicago, 1920, p. 110-111.

7) Упореди: С. Bouglé, op. cit. 249—252; и Sociologia, str. 120-121.

8) Види: Bouglé op. cit. 256 и 258.

нешто што се јединки споља намеће, нешто што је ван ње. Зато, по једном другом схватању, да би се објаснила уметност, овим спољашњим условима уметничког стварања треба додати унутрашње, индивидуалне, психичке услове, који су у самом уметнику. „Овим спољашњим условима, вели Arreat, ... одговарају психолошке форме у самом уметнику — асоцијације утисака, осећања, логичка тежња да средства своје уметности развије у једном одређеном правцу. Кроз све ове психолошке форме уметника, међутим, појављује се његова особена природа, његов индивидуални карактер, — и ми видимо како се у томе појављује његова оригиналност.⁹

Али ни ово схватање порекла уметности није потпуно задовољавајуће. Јер порекло уметности није нити само у јединки, нити само у друштву, узетим напосе, нити само у њима, узетим заједно. Уметност није резултат ни само дејства индивидуалне оригиналности ни само утицаја друштвене средине, или миљеа, ни њиховог заједничког утицаја. Питање лепог и уметности не може бити нити правилно постављено, нити правилно схваћено, нити правилно решено, ако се оно буде постављало, схватало и решавало: било као питање које искључиво интересује психологију, било као питање које интересује искључиво социологију, било као питање које интересује искључиво ове две науке заједно. Ово питање интересује и онтологију или науку о суштини ствари и бића. Сви досадашњи покушаји да се при решавању овог питања обиђе ова наука остали су безуспешни. Јер естетска вредност једног дела не извире ни само из јединке, ни само из социјалне средине. Лепо као нешто стварно постоји и ван њих. Има предмета који су лепо не само за једног човека, једно одређено друштво и један одређени период времена, већ тако исто и за читава поколења разних друштвених заједница и за читава столећа.¹⁰

Овако општи карактер естетских судова о појединим предметима јасно сведочи о томе да су ови судови засновани на нечем стварном, на нечем што се налази у самим предметима о којима доносимо наш естетски суд. Кад не би било тако, кад естетски судови не би били засновани на нечем стварном, њихова подела на оправдане и неоправдане не би могла постојати. А ми знамо да разни естетски судови о појединим предметима нису подједнако тачни — немају исту вредност, већ се деле на оправдане и неоправдане. Јер, критеријум и мерило естетских вредности не зависи само од јединке и друштва, него исто тако и од самих предмета који подлежу естетској процени. Зато је још Платон учио, да лепо постоји само за себе, да је оно нешто објективно, нешто што не зависи од човека, нешто што је ствар по себи. Тако исто и за Хегеда, уметност је објективација или отеловљење апсолутнога духа, а лепота, просијавање идеје у материју.¹¹ Отуда, да би потпуно одговорила својој дужности, естетика се не сме задовољити проучавањем само психолошких и соци-

⁹) Упореди: L' Arreat, *Genie individuel et contrainte social*, 1912, p. 71.

¹⁰) Упореди: Etienne Souriau, *L' avenir de l' esthétique*, 1929, p. p. 59-60

¹¹) В. Јерусалем, наведено дело, стр. 144.

олошких извора лепог и уопште уметности. Она се мора позабавити и проучавањем њиховог онтолошког или метафизичког извора.¹²

Отуда, проблем односа између етике и естетике — морала и уметности, нити је нов нити неактуелан. Он је увек био, данас је, и увек ће бити врло актуелан и његова озбиљна, темељна, објективна дискусија и паметно решење не може се и не сме се обићи и пре-небрегнути, јер је правилно решење овога проблема од битног интереса сваке људске заједнице, па и наше.

По једном схватању, између етике и естетике, између доброг и лепог, између морала и уметности, уствари, не постоји разлика. Још стари Грци су учили да је лепо само оно што је добро, а добро само оно што је лепо, тј. да је етичко истоветно са естетским; да етика обухвата естетику, да уметност треба да служи моралу. Ради тога су стари Грци реч лепо (*то калон*) употребљавали како за оно што ми данас називамо лепим, тако и за оно што ми данас називамо добрим.¹³ Зато је и Платон вредност уметности ценио према њеном етичком утицају. По Платону, највиши задатак уметности је да подвуче вредност врлине и потребу за одбацивањем порока. Доследан оваквом свом схватању, он је из идеалне државе, како ју је он претстављао у својим списима, прогнао не само, „све неморалне и недостојне приче о боговима и херојима, већ исто тако и сваку раскошну и разнежујућу музику, као и целокупну поезију која надражава те, према томе, и Хомера.”¹⁴ У којој је мери мешање етичких судова са естетским, и изједначавање појмова „добро” и „зло” са појмовима „лепо” и „ружно”, укорењено у схватањима људи и распрострањено међу њима види се из чињенице, да ми и дандањи, када етика и естетика постоје као посебне науке, говоримо о добрим сликама, рђавим драмама, лепим поступцима, ружним карактерима, лепим душама и лепом животу,¹⁵ јер, ни дандањи, чак и један „напредни”, „авангардни”, „модерни” писац „без икаквих предрасуда”, не може на један живот пун врлина не гледати као на нешто лепо, као на једну врсту лепог.¹⁶ По овом *идеалистичком схватању естетике*, уметност има за задатак да преобрази оно што је стварно; да од природне стварности прикаже само оно што човека може уздићи, а да одбаци све оно, што смета том његовом уздизању — све што је прљаво, ниско и банално. На тај начин уметност треба да нас пренесе у област идеалног.¹⁷

По другом, *реалистичком схватању*, између етике и естетике, између морала и уметности не постоји никаква веза. Етика и естетика су потпуно самосталне и једна од друге независне науке. Задатак уметности је да верно и тачно копира природу, свет и живот. По овом и оваквом схватању, лепо и уметност су уствари имитација или подражавање природе. И уколико је то подражавање вер-

¹²) Упореди: В. Јерусалем, наведено дело, стр. 142.

¹³) Види: J. S. Mackenzie, *op. cit.*, p. 29.

¹⁴) E. Heller, *Grundriss der Geschichte der griechischen Philosophie*. Leipzig 1886, S. 140.

¹⁵) Упореди: D. G. Heymans, *Einführung in die Ethik*, Leipzig, 1922, s. 232-233.

¹⁶) Упореди: J. S. Mackenzie *op. cit.*, p. 30.

¹⁷) Упореди: В. Јерусалем, наведено дело, стр. 146.

није утолико је уметност већа. У томе копирању природе и живота у њој, уметност не води рачуна о захтевима етике, јер уметност не постоји ради морала, већ ради себе. Отуда начело: уметност ради уметности — *L'art pour l'art*. Међутим, нема уметничког производа у коме се, међу хармоничним односима комбинованих елемената, не манифестује присуство једне идеје водиље,¹⁸ вели Бугле. Естетика, иако се не може изједначити са етиком, није потпуно независна од ње. Права уметност мора водити рачуна о захтевима морала.

Етика је, ако што смо видели, наука која има за задатак да процењује етичку вредност човекових мисли, осећања, жеља, веровања, идеала, навика, обичаја, поступака и начина живота. Област етичког процењивања је, дакле, врло пространа. Ниједна врста човекове свесне и вољне делатности није ван ове области. Човекова естетска осећања, која долазе до свога изражаја у његовим естетским судовима, о разним предметима, сачињавају само један део његове мисаоне и осећајне делатности, те као такве и оне подлежу етичкој процени. Кад човек каже за један предмет да је леп, то значи да посматрање тога предмета изазива код тог човека осећање допадања, дивљења и радости. Али самим тим није решено и питање: да ли осећање које је тај предмет изазвао код човека, без обзира на узроке који су му претходили, и услова под којима се је јавило — доприноси остварењу човековог етичког идеала; да ли оно, у етичком погледу, уздиже или спушта човека; да ли је оно добро или зло? То питање има да реши етика. Они који покушавају да област уметничке делатности ослободе етичког процењивања, нису у праву. „Ако је морални суд у суштини суд вредности, каже проф. Расдал, његова сфера мора бити свеобухватна. Не може постојати ниједан део човековог живота, ниједна врста његовог свесног живота или искуства, о којима морални разум не сме да изрекне своје судове вредности. Људи код којих су естетски интереси јачи од етичких интереса, често покушавају да установе једну сферу уметности, са којом, претпоставља се, морал нема никакве везе. Ти људи доказују само да имају искувише уско схватање о томе шта је морал.”¹⁹

Јер, уствари, и сам човеков критеријум лепог, и само његово мерило естетских вредности нису потпуно независни од његове етике. Напротив, човеков начин живота па према томе и природа његовог естетског става, зависи од каквоће његовог карактера. А на изградњу тог карактера утицај етичких схватања, било социјалних схватања, било индивидуалних, далеко је од тога да буде незнатан или никакав. Према томе, као што смо видели, лепо и уметност нису само резултат човековог нагона за игром, већ исто тако и резултат утицаја далеко важнијих чинилаца индивидуалног и социјалног живота, који су у вези са етичким, и од којих је етички врло важан. Отуда, за два човека који имају два различита етичка схватања, једно уметничко дело нема потпуно исту естетску вредност. Неоспорно је, дакле, да између етике и естетике постоји веза, и да каквоћа естетских осећања, естетских судова и уметничких дела у

¹⁸) Види наведено дело, стр. 245.

¹⁹) Н. Rashdall *Theory of good and evil*, Oxford, 1907. vol. I, p. 178.

многоне зависи од каквоће етичких схватања. Из сваког моралног назора, мисли Рајх, проистиче неки уметнички правац, који заступа његове захтеве.²⁰ Према томе, и она дела, која се често називају: прогресивним, авангардним, футуристичким, нису ништа до израз различитих етичких схватања своје врсте. Та схватања, за широке људске заједнице, у којима живе и делују творци ових дела, нису ништа друго до доказ пролазне ефимерне идејно-моралне декаденције незнатног броја људи, који покушавају да се ослободе притиска престижа владајућих животних схватања своје социјалне средине. Таквог незнатног броја људи и таквог декадентног њиховог дела, никада и нигде у историји човечанства, није била лишена ни једна људска заједница. Но, ни ти људи, ни та њихова дела нису могла да изађу из круга једног етичко-естетског схватања: њиховог сопственог етичко-естетског схватања.

И они, дакле, који траже независност естетике од етике, на крају крајева, свесно или несвесно, вољно или безвољно, то чине на основу једног посебног, њиховог критеријума и мерила етичких и естетских вредности, по коме је естетично изнад етичког, лепо изнад доброг. Међутим, и то и такво убеђење је израз једне процене вредности, која је у суштини етичке природе. Сасвим је друга ствар што ова процена није тачна. А да она није тачна, види се из следећег факта. Главна сврха свих човекових напора у животу јесте остварење његовог животног идеала, који му поставља његова етика, и који је он усвојио драговољно. Ако је то тако, онда је човекова дужност да све снаге и способности којима располаже, подреди том идеалу, као средства за његово остварење. Из овога логички следи закључак, да је човекова дужност, да вредност свих својих мисли, осећања и дела одређује према томе да ли они помажу или одмажу остварењу његовог животног идеала. За њега не би требало да буде лепо оно што не подстиче његове снаге и способности на што потпунију и преданију службу овом идеалу. Није ли такав случај; причињава ли човеку естетска задовољства, радост и одушевљење оно што је у супротности са његовим етичким схватањима; је ли за њега лепо оно што смета пуном остварењу његовог животног идеала — онда је јасна чињеница, да тај човек још није успео да, у смислу својих етичких животних схватања, изгради у себи један чврст карактер, који би био у стању да све његове силе и способности потчини служби тог његовог животног идеала. Отуда и браниоци тезе о независности естетике од етике, често пута, не повлаче крајње и једино логичне и оправдане закључке из овог и оваквог свог схватања. Често пута и они не ослобађају естетику од сваке етичке контроле већ, напротив, у пракси, траже да естетика води рачуна о захтевима етике, да уметност ипак служи моралу. „Уметност, вели Хевдинг, не треба непосредно да моралише. Али права уметност неће ни да деморалише на тај начин што ће једноставно да скреће пажњу само на извесне стране живота... Све што у истини има

---

²⁰) E. Reich, Kunst und Moral 1901, (Цитирано по Ајзлеру, наведено дело, стр. 126).

естетску вредност, мора исто тако да буде и етички оправдано.²¹ Уметност је ту ради човека, вели Ајзлер, а није *l'art pour l'art* (и *pour les artists*). Уметност и може и треба да, као одгајиватељица, води племенитој, истинској човековој култури, а да притом не служи каквом слабом, разнеженом феминизму и естетизму.²² По Макензију, „уметност ради уметности“, у најбољем случају је једна плитка доктрина... Једва да постоји горе обележје за једно време, него што је његово сматрање уметности за просту забаву, за просто бежање од озбиљних животних проблема. У великим уметничким временима увек је иза уметности постојала вера, по којој уметност симболизира вечне истине, које могу бити изражене.²³ Смисао уметности је да животне силе унапређује, а не да их слаби. Хоће ли уметност да буде културни фактор, а не робиња ниских пожуа, она мора... респектовати опште људске, етичке норме, које извиру из постулата ћуди, воље и мишљења.²⁴ По схватању француског мислиоца Лоазија, ништа није пријатније, дивније и паметније од уметности која улепшава и поетизира човеков живот. Али, исто тако, за кварење једног народа ништа није згодније од уметности, која, ласкајући страстима човека животиње, ослабљује и деморалише тај народ. У једном цивилизованом народу, ништа не би могло да потпуно замени литературу као средство обавештавања, васпитања, интелектуалног и моралног формирања. Али, литература може да буде само једна лакоумна забава, један чинилац лакомислености, ако не и корупције... Она може да буде и не мање ефикасно средство људске покварености и глас животињизма.²⁵ Отуда, уметност никад не може постојати само ради уметности; отуда, она увек мора да буде под контролом етике и мора да њој служи; отуда она, по Хевдингу, никада не може да постане приватна ствар.²⁶ Није, дакле, тачно да је естетика сама себи циљ.

Исто тако, погрешно је и схватање по коме су лепо и уметност имитација и копија природе. Јер, када би се лепо и уметност састојали само у имитирању и копирању природе, онда би фотографисање било највећа уметност, пошто оно копира природу најверније. Но, циљ уметности није само копирање природе. „По својој суштини, уметност је чулно престављање нечулног“.²⁷) Уметност је интерпретација природе, њено одуховљење.²⁸

**
*

И по хришћанском схватању, естетика зависи од етике, уметност од морала. Она је само једно од средстава за остварење хришћанског животног идеала. У хришћанском смислу речи, лепо је само оно што је добро, само оно што уздиже човекове мисли, осећања

21) Наведено дело, стр. 424.

22) Наведено дело, стр. 126.

23) Наведено дело, стр. 470.

24) Ајзлер, наведено дело, стр. 125.

25) A. Loisy, *La morale*, pp. 234-244; 248.

26) Хевдинг, наведено дело, стр. 427.

27) D. Th. Haering, *Das christliche Leben — Ethik.*, 1926, s. 451.

28) Упореди: исто, стр. 456.

и жеље Богу; само оно што позитивно утиче на развој човековог, хришћанског карактера; само оно што убрзава долазак хришћанског типа човека. Оно, пак, што не доприноси остварењу овога циља, не само није лепо него за сваког право хришћанина представља саблазан, противу које се треба свим силама борити, и које се треба по сваку цену ослободити.²⁹ Овакво схватање лепог и уметности, и њихове улоге у животу хришћанина, прожима целокупну хришћанску уметност. Њиме је инспирисано и Христово указивање на природну лепоту, и његово излагање најдубљих и најсуптилнијих истина његове науке у причама и параблама, и хришћанска архитектура, и хришћанска музика, и хришћанска поезија, и хришћанска иконографија, и целокупно хришћанско богослужење. Све ове манифестације и творевине хришћанске уметности треба да служе као средства за остварење хришћанског животног идеала, који собом носи и за чије остварење даје потребна упутства — хришћанска етика. И по хришћанском схватању, дакле, естетика је у вези са етиком и зависи од ње. Ни у једној религији подређеност естетике етици није онако доследно и бескомпромисно спроведена као у хришћанству. Јер, циљ човековог живота, по хришћанском схватању, није ништа мање него — човеково обожење.

„Истину рећи вели напред поменути француски мислилац, оно што је најбоље у нашим друштвима, то нису наука, техника и више мање обновљена уметност Грка, која нам је пренета преко Римљана; то није јелинска цивилизација; то нису, ма шта се о томе мислило, класичне хуманости. То најбоље у нашим друштвима је осећање човечности, које нам је дошло из Еванђеља, и које ми дугујемо хришћанству.”³⁰ То осећање није научна, рационална, већ етичка категорија. „Из искуства векова и из сасвим скорашњих искустава излази, да развој науке ниуком случају, сам по себи, не ствара уједињавање духова ни у крилу једног истог народа; још мање, међу разним народима. Јединство духова је морална ствар и оно се не може остварити помоћу научних теорема. Могло би се без тешкоћа постићи, да сви људи признају да су два и два четири, али због тога они неће бити уједињенији, него што су били пре тога. Ма како истините и извесне биле научне теореме, оне неће моћи да унапреде људску моралност ни за један корак. Моралне ствари су несводљиве на сличне теореме.”³¹

Људски морал ни у ком случају није непријатељ цивилизације. Он је за саму ту цивилизацију неопходни услов очувања и прогреса. Не постоје никакве супротности између човечности и цивилизације. Човечност је потребна цивилизацији, а цивилизација је потребна човечности. Једно без другог не би могли да постоје. Али човечност претходи цивилизацији. Људски идеал је круна сваке културе. Морално савршенство човека и човечанства крајњи је циљ сваког људског напора.³²

²⁹) Мт. 5, 29; 18, 9; Мк. 9, 47.

³⁰) *Op. cit.*, p. 251-252.

³¹) A. Loisy, *op. cit.*, 249.

³²) *Ibid.* p. 264.

Томе циљу треба и мора да тежи и уметност. Међутим, „плодови уметности и литературе у нашим савременим друштвима су мешовити. Од онога што се је некада звало *les beaux-arts et les belles lettres*, успело се је, да се створе инструменти моралног и социјалног расула, чак и онда када се људи претварају, стављајући их у службу извесног материјалистичког хуманизма, лажног и опасног, зато што је без морала.³³ А ново човечанство захтева уметност, која одговара његовој потреби за проширењем, његовим аспирацијама, његовом идеалу. И оно ће знати да себи да такву уметност. . . Уметност треба да служи човековим циљевима, нарочито вишим, а не треба да човек служи каприсима уметности. Оно што је истина за уметност уопште, нарочито је истина за литературу. Сувише смо се навикли на то да на литературу гледамо као на забаву беспослених, вежбу рафинираних, која задовољава друге рафиниране; као на музику речи, игру мисли и голицавих слика, које драже фантазију, извесна осећања и апетите.³⁴ „Литература је створена за човека а не човек за литературу“, наставља Лоази. Права ремек дела литературе су она, која садрже реч човечности, човекољубља. Ремек дела нису ни жонглерије, комедијашлуци дилетаната, ни декламације ретора, ни описи, који иду само на то да узбуђују и залуђују сензуалитет или телесна уживања. Не може се прикрити да у нашим савременим друштвима постоји, у различитим степенима, извесна разумданост литературе, која ову често ставља у службу свакојаких лудости и порока. Када се протестује против оваквих злоупотреба, не тражи се подјармљивање литературе, већ пре њена еманципација, њена рехабилитација. . . Слобода уметности неће ниуколико бити уништена, ни смањена чињеницом што ће она поднети утицај и контролу високог духа људске моралности. У основи, она сама треба да се контролише, а контролисаће се, добијајући своје надахнуће или инспирацију у нечем вишем него што су вулгарне страсти и чисто сензибилна уживања. Нека литература не сматра да је она одређена само да тумачи и ласка жељама животињских нарави. Нека она изражава дух и служи њему — духу човечности, који је смисао моралности, трансцендентни елеменат лепоте.”³⁵

**
*

Проблем односа етике и естетике, морала и уметности није само заједнички проблем сваке друштвене заједнице. Он је исто тако и посебан, индивидуални проблем и сваке јединке у свакој таквој заједници, па према томе, и у нашој: заједнички за свакога од нас, који смо у њој. За сваког члана наше заједнице, пак, који је хришћанин, решавање тога проблема је посведневно изузетно тешко. Јер, хришћански начин живота претпоставља перманентни, посведневни, неуморни напор у борби против свих унутарњих и спољашњих препрека, које отежавају и онемогућавају да се тај живот увек

³³⁾ Ibid. p. 250.

³⁴⁾ Ibid. p. 260-61.

³⁵⁾ A. Loisy p. p. 259 и 262.

развија у правцу остварења хришћанског животног идеала. А те пре-преке нису ни малобројне ни лаке. Оне су данас претерано умножене и појачане манифестацијом једне ненормалне еротичке перверзије чак и у неким гранама савремене уметности, која се покатак додирује са чистом порнографијом. То претставља посебну опасност за морално здравље наше социјалне средине уопште, а за нашу хришћанску заједницу — Православну цркву — напосе. Зато је дужност сваког хришћанина да се противу искушења, која ова опасност претставља, бори, најпре у себи, а потом, ван себе. Разуме се, та борба није лака. Она је, по Еванђељу, често узрок болу, који је раван болу вађења сопственог ока и отсецању сопствене руке. Но, зар Еванђеље не говори и о тој човековој жртви као неминовном предуслову остварења хришћанског животног идеала?³⁶ Животни пут правог хришћанина живе вере и доследног морала није увек посут цвећем, већ најчешће трњем. Еванђеље учи, да сав свет у злу лежи. Провести свој живот у том и таквом свету, држећи се увек једног еванђелског критеријума истине и једног еванђелског мерила вредности, далеко је од тога да буде лака ствар. Ако се никад не губи из вида узвишеност хришћанског животног идеала, онда је природно што Еванђеље захтева даноноћно бдење хришћанске савести и перманентан, неуморни напор хришћанина на подређивању свих манифестација његовог посведневног живота -- интелектуалног, осећајног и вољног — једној живој и делотворној хришћанској вери. Без тога је немогуће уклањање оних бројних препрека — унутарњих и спољашњих — које стоје на путу његовог остварења еванђелског животног идеала. Спаситељ није ни звао људе на гозбу и уживање, већ на покајање и борбу противу зла, — у њима и ван њих, — на ношење свог крста. Отуда животни пут сваког доследног хришћанина је крстоносан; отуда, еванђелски наук о свету, који у злу лежи, није само једна вербална хипербола, већ болна истина. Еванђеље, јасно и недвосмислено, говори о томе, да је стицање еванђелских блаженстава дуг и мукотрпан напор. Али без живе хришћанске вере — хришћанског критеријума истине, и без доследног хришћанског морала — доследног хришћанског мерила етичких вредности, којима се подређују све човекове манифестације живота, па, разуме се, и естетске, уметничке — немогуће је свако човеково савлађивање и дисциплиновање онога, што је деструктивно нагонско у њему. Без овога, пак, нема могућности за стварањем правих, наднагонских културних вредности, нема високе културе и цивилизације. Без овога не постоји никакав други излаз из вртлога атеистичко-материјалистичке животне теорије и праксе, по којој је човеков живот једна случајна, краткотрајна, ефемерна, безразложна, бесмислена појава комбинације мртве материје, која се у једном зачараном вртоглавом кругу незнања, бесвести и таме зачиње, развија искључиво у вулгарним биолошким изживљавањима, и, после извесног, дужег или краћег времена, заувек гине и ишчезава без трага и гласа. Против оваквога схватања света и живота говори теорија и пракса не само хришћанства, већ исто тако теорија и пракса и свих досада познатих и проучених ре-

³⁶) Мт. 5, 29-30.

лигија, култура и цивилизација човечанства. Јер, ниједна од њих, никада и нигде, није била, нити ће, икада и игде, бити заснована на оваквим атеистичко-материјалистичким схватањима. Јер, таква схватања нису у стању да реше ни један човеков проблем: ни идејни, ни морални, па тако исто ни проблем правилног постављања и правилног решења односа етике и естетике, морала и уметности.

S u m m a r y

Velimir Arsić

ETHIC AND AESTHETICS

Speaking on ethich and aesthetics (morales and arts), the author first of all gives a definition of the aesthetical, beautiful, art. The art, which is the realization of the beautiful by man, has not its origin only in the „instinct for a play« (Schiller), nor only in the sexual life (philosophy of evolutionism). It has its origin in the religion, but also man's social background and his inner psychic personal life have an influence upon it. However, neither sociology nor psychology alone, nor both of them taken together, are able to comprehend and solve properly the question of the beautiful and of art. The beautiful and art have their ontological character, and they exist as something objectively.

Aesthetics has also to study the ontological or metaphysical source of the beautiful and art, and it is here that ethich helps it. For this reason, **the problem of relationship between ethics and aesthetics**, morals and arts, is always important and relevant for each society.

The author further indicates the error of the opinion which identifies aesthetic and ethics («idealistic« theory), or of the opinion that between them there is no link whatsoever («realistic« theory). He shows a close link between ethics and aesthetics as well as the dependance of aesthetics from ethics, arts from morals. Such is also the Christian understanding of their relation, which the author also sets forth.

In the conclusion the author underlines that the problem of the relation between ethics and aesthetics is a common problem of each social community and an individual problem of each person in that community.